УДК 330.341.1:330.322

Ступак С.М.
викладач кафедри
менеджменту організацій та ЗЕД ОДЕУ,
аспірантка четвертого року навчання

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ І ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, розвиток інвестиційно-інноваційних процесів, інвестиційна активність, прямі іноземні інвестиції.

Економічні події останніх років значно позначились на розвитку інноваційних систем багатьох країн світу. Відбувається поступова переорієнтація інноваційної політики розвинених країн таких як Великобританія, Німеччина, Італія, Канада, Японія від формування виключно інноваційної економіки у напрямку побудови нового інноваційного суспільства шляхом координації цілей і задач інноваційного розвитку державного і приватного секторів, науки і промисловості.

Метою статті є дослідження світових тенденцій розвитку інвестиційної активності і інноваційних процесів.

Проведений нами огляд національних інноваційних систем провідних країн світу, свідчить про здійснення активної державної підтримки інноваційної діяльності у розвинутих країнах, орієнтацію національної економіки на науково-інноваційний розвиток, державну фінансову підтримку інноваційних процесів, стимулювання інновацій через встановлення пільгового оподаткування, надання кредитів, розвиток науково-дослідної та інноваційної інфраструктури, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату. Подібний підхід до розвитку інновацій є характерним і для ряду країн, що розвиваються, таких, наприклад, як Китай і Індія. Особлива увага приділяється сприянню відкриттю і розвитку мережі технологічних парків і бізнес-інкубаторів.

Серед пріоритетних напрямків розвитку інноваційної діяльності для США, Великобританії, Німеччини, Фінляндії та ряду інших розвинутих країн є проведення космічних досліджень, розвиток енергетичної галузі, сфери охорони здоров'я, біотехнології, інформаційні і компьютерні технології. Індійська національна інноваційна система пріоритені позиції зосередила в галузях інформаційних технологій і програмного забезпечення, розвитку біотехнологій та космічній сфері. Для Китая провідними є хімічна і нафтохімічна галузь, машинобудування, приладобудування і автоматика, біотехнології і мікробіологія та інші.

Розвиток інвестиційно-інноваційних процесів за останнє десятиліття характеризується активізацією як розвинутих країн світу, так і тих, що розвиваються. Ще у 90-х роках минулого століття на світовому горизонті інноваційних перетворень почали з'являтися нові учасники – країни Азії. Це стало результатом поширення наукових досліджень, інноваційних технологій та патентів у світі. Так, у період з 2000-2006 роки щорічно знижується частка європейських країн та США в галузі проведення досліджень і розробок та скорочується їх частка у галузі патентування. Якщо у 2000 році за здійсненням досліджень і розробок Європейська зона займала 36% світових обсягів, то у 2005 році – вже 30,9%. Це стосується і США, дослідження і розробки яких скоротились з 2000 по 2005 роки на 6,6% у глобальному масштабі. При цьому досить активно зростає частка Азійських країн (Японії, Тайвані, Кореї, Сінгапуру). За проведенням досліджень і розробок їх частка виросла у цей період з 12,7% до 20,5% – на 7,8% [1, P.8]. Проте США

зберегли за собою лідерство у сфері виконання інноваційних досліджень. Подібна ситуація має місце і в сучасних умовах.

Активне світове економічне зростання, що передувало кризі, було обумовлене прагненням підвищення ефективності виробництва за рахунок інтенсифікації інноваційної діяльності. Прискорення в 21 ст. глобалізаційних процесів призвело до швидкого поширення інноваційних досягнень серед багатьох країн, активну інноваційну позицію серед яких посіли і провідні країни, що розвиваються. Економічна позиція таких країн значно зміцнилась, що не могло не призвести до перерозподілу сил у світовому господарстві. Так, частка країн, що розвиваються, у обсягах світового ВВП стрімко збільшується з 31,4% у 2000 році до 37,2% у 2007 році. Обсяги реального ВВП таких країн значно зросли в період з 2000-2009 роки. До основних представників світогосподарського економічного зростання можна віднести Китай, Бразилію, Індію і Росію. Відповідно до табл. 1, реальне ВВП таких країн за темпами зростання значно випереджує США і Японію, а також деякі розвинуті країни Європи.

Таблиця 1

Обсяги реального ВВП провідних країн світу [2]

Рейтинг за 2009	Країна	Реальний ВВП , млрд. долл США				Зміна ВВП % 2000-2009	Зміна ВВП % 2007-2009
		2000	2007	2008	2009		
1.	США	9764,8	14010,8	14369,4	14256,3	46,0	1,75
2.	Японія	4667,45	4377,9	4886,97	5067,53	8,57	15,75
3.	Китай	1198,48	3505,53	4532,79	4984,73	315,0	42,2
4.	Німеччина	1900,2	3323,4	3655,91	3346,7	76,12	0,70
5.	Франція	1327,96	2594,0	2854,23	2649,39	99,51	2,13
6.	Великобританія	1477,58	2799,0	2662,65	2174,53	47,17	-22,31
7.	Італія	1097,34	2116,2	2296,63	2112,78	92,54	-0,16
8.	Бразилія	664,7	1365,98	1638,61	1571,98	143,83	15,08
9.	Іспанія	580,67	1440,84	1594,47	1460,25	151,48	1,35
10.	Канада	724,92	1424,07	1499,11	1336,07	84,31	-6,18
11.	Індія	416,92	1232,82	1214,21	1310,17	184,71	6,27
12.	Росія	259,7	1300,12	1667,6	1230,73	373,89	-5,34
13.	Австралія	416,92	856,81	1039,42	924,84	121,83	7,94
14.	Мексика	581,42	1025,58	1089,95	874,9	50,48	-14,69
15.	Корея	533,38	1049,24	931,4	832,51	56,08	-20,66

Країни, що розвиваються, запозичують своїм успіхом проведенню активних інвестиційно-інноваційних процесів, залученню іноземних інвестицій, інтенсифікації науково-дослідних розробок. Майже 35% світових інноваційних витрат у 2009 році здійснювали США, на європейські країни приходиться 24,1%, тоді як на частку Японії припадає 12,6% (див. табл. 2). Частка найбільшого світового лідера у галузі витрат на дослідження і розробки, США, скоротилась з 1995 року на 3,7%. Активно нарощує витрати на дослідження і розробки Китай – 11,2% світових витрат у 2009 році. В той час як Японія і США втрачають свої позиції за обсягами інноваційних витрат Китай та Індія демонструють активізацію і нарощують обсяги інвестування інноваційної діяльності. Частка Китаю у галузі витрат на дослідження і розробки стрімко зросла – майже на 9% в період з 1995-2010 роки. Таким чином, країни, що розвиваються, набувають активної ролі у розвитку світових інноваційних процесів.

Таблиця 2

Частка світових витрат на дослідження і розробки, % [3]

	1995	2005	2006	2007	2009	2010	2011*
Америка	40,8	36,8	35,7	33,1	39,1	38,8	38,4
США	38,4	34,4	32,7	30,1	34,7	34,4	34,0
Азія	23,8	31,1	36,9	40,8	33,6	34,8	35,3
Японія	15,9	13,0	13,0	12,4	12,6	12,3	12,1
Китай	3,6	12,7	13,5	17,9	11,2	12,3	12,9
Індія	-	1,8	3,7	3,7	2,5	2,9	3,0
Європа	30,8	26,7	25,2	23,9	24,1	23,3	23,2
Решта світу	-	5,4	2,2	2,1	3,1	3,0	3,0

*прогноз за оцінками попередніх років

Однією з основних особливостей розвитку світового господарства в галузі інновацій за останні роки стало зростання обсягів витрат на дослідження і розробки серед країн з перехідною економікою. Поширення глобалізаційних процесів обумовлює переміщення в них крупними транснаціональними корпораціями як розвинених країн, так і тих, що розвиваються, науково-дослідних лабораторій та інноваційних центрів. Серед основних отримувачів інвестиційних надходжень можна виділити Індію і Китай, які за оцінками експертів [4] в недалекому майбутньому можуть стати альтернативними центрами сплеску економічного розвитку.

Проте не всі країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою демонструють активну діяльність у галузі інновацій. Більшість таких країн реалізують свій науково-інноваційний потенціал лише за рахунок імітації інноваційної продукції, розробленої розвиненими країнами. Це стосується країн Східної Європи, Латинської Америки, Африки. Обсяги державної підтримки інноваційної діяльності в таких країнах є досить незначними, не відбувається розвитку наукової сфери та механізмів стимулювання інновацій, майже не здійснюється фінансування інновацій за рахунок держави, не створюються умови для залучення інвестицій в інноваційну сферу.

Серед розвинених країн найбільш активно вкладають інвестиції в інноваційну діяльність Німеччина (обсяги витрат на дослідження і розробки у 2009 році склали 68,0 млрд. дол. США), Франція (41,1 млрд. дол. США) і Великобританія (37,2 млрд. дол. США) [3].

Світова фінансово-економічна криза внесла свої корективи у розвиток інвестиційно-інноваційних процесів і особливо гостро це торкнулось розвинених країн.

Дослідження витрат на інновації, проведені міжнародною консалтинговою компанією Booz & Company і представлені у доклади «Глобальні лідери інновацій» [5], свідчать, що загальний рівень витрат на інновації серед лідируючих компаній світу у 2009 році скоротився вперше за останні 13 років. Так, за даними досліджень 1000 світових провідних компаній у сфері інновацій скоротили свої витрати на дослідження і розробки на 3,5% до 503 млрд. дол. США. Аналогічна ситуація спостерігається і з доходами, які для 1000 інноваційних компаній, що є лідерами за витратами на інновації, скоротились на 11% – з 15,1 трлн. дол. США у 2008 році до 13,4 трлн. дол. США у 2009 році. При цьому зниження прибутку від інноваційної діяльності здійснюється втричі швидшими темпами ніж скорочення витрат на неї.

Проведений Booz & Company аналіз глобального ринку досліджень і розробок у 2010 році дає можливість виявити наступні тенденції його розвитку [5]:

1. Більше половини досліджених компаній скоротили свої витрати на інноваційну діяльність у 2009 році за такими галузями економіки як автомобілебудування, комп'ютерна техніка і електроніка та інші. Збільшення витрат на дослідження і розробки спостерігалось у наступних секторах: програмне забезпечення і Інтернет, телекомунікації,

охорона здоров'я, хімічна промисловість, енергетика, аерокосмічна і оборонна промисловість, виробництво споживчих товарів.

2. Аналіз зниження витрат на дослідження і розробки у розрізі регіонів свідчить, що найвагоміше зниження інноваційних витрат у процентному відношенні спостерігалось у Японії (аналіз за місцем розміщення штаб-квартири компанії). Компанії, головний офіс яких розміщуються у Японії, скоротили витрати на дослідження і розробки на 10,8%. Аналогічні витрати серед компаній Північної Америки знизились на 2,8%, тоді як у Європі – лише на 0,2%.

Серед найбільш активних інвесторів у галузі інновацій у 2009 році можна назвати швейцарську фармацевтичну компанію Roche Holding (збільшення інвестицій в інновації на 11,6% до 9,1 млрд долл. США), яка витіснила японську компанію Toyota Motor (у 2009 році скоротила інноваційні витрати на 20%) на четверту позицію [5]. Друге і третє місце розподілили між собою відповідно компанії Microsoft (США) і Nokia (Фінляндія). П'яту позицію серед світових лідерів за інвестиційними вкладаннями в інноваційну діяльність посіла компанія Pfizer (США).

Фінансування інноваційних процесів є одним з найважливіших аспектів розвитку інноваційної діяльності. Світові експерти у галузі інновацій стверджують, що успішній інноваційній економіці необхідно тримати обсяги фінансування науки та науково-дослідних робіт на рівні не менше 2% ВВП. Аналіз питомої ваги витрат на фінансування досліджень і розробок у відсотках до ВВП провідних країн світу надає можливість визначити тенденцію зростання частки ВВП, що направляється на фінансування НДДКР, розвинених країн світу. Для країн Євросоюзу зростання показника інноваційних витрат до ВВП країни у період з 2000-2009 роки склало 8%, в той час як США більш активно вкладає кошти у НДДКР – показник збільшився на 11,7%. Поряд з деякими розвиненими Європейськими країнами, такими як Швеція і Фінляндія, Японія інвестує у дослідження і розробки більше 3,4% ВВП: з 2000-2008 роки частка її інноваційних витрат до ВВП зросла на 18,2% [6].

Дослідження основних джерел фінансування інноваційних процесів представлені у таблиці 3. Так, Європейські країни на 57,1% фінансують дослідження і розробки коштами приватних бізнес-інвесторів, тоді як наприклад у Японії бізнесом фінансується 77,1% всіх подібних робіт. Для США важливим залишається фінансування інновацій державними коштами – 27,7%. Державна підтримка інноваційної діяльності у США характеризується активним стимулюванням через механізми програмно-цілоьвого фінансування та заходи непрямого стимулювання – диференційну систему податкових пільг, надання пільгових кредитів, патентну політику, систему прискореної амортизації основного катіталу, антитрестовську політику. Особливим механізмом сприяння розвитку інновацій у США є підтримка кластерних утворень, венчурів та малого бізнесу [7, с.132].

Таблиця 3

Джерела фінансування досліджень і розробок провідних країн світу [6]

	Частка витрат на дослідження і розробки в ВВП (%)	Джерела фінансування витрат на дослідження і розробки, %		
		бізнес	держава	іноземні інвестори
Євро зона	1,87	57,1	34,4	6,9
США	2,67	66,4	27,7	-
Японія	3,40	77,1	16,2	0,4

Для Європейської інноваційної системи характерним є наявність значної частки державної підтримки у фінансуванні досліджень і розробок – 34,4% всіх інноваційних

витрат. Розвинені країни Єврозони активно залучають кошти іноземних інвесторів, в тому числі транснаціональних корпорацій США та інших країн світу.

На активність та обсяги інвестиційних процесів в інноваційній сфері в умовах глобалізації економіки впливають темпи та динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Провідну роль в здійсненні ПІІ займають транснаціональні корпорації (ТНК). Вони постають результатом зростання питомої ваги зарубіжного фінансування наукових досліджень у розвинутих країнах, перенесенням виробничих потужностей у країни, що розвиваються, посилення світових процесів злиття та поглинання компаній. ТНК дозволяють розміщувати науково-дослідні центри та підрозділи для удосконалення продукції відповідно до вимог місцевих споживачів, проводити оновлення і модернізацію виробничо-технологічних потужностей за кордоном, використовувати та нарощувати національний науково-дослідний потенціал.

Лідируючі позиції по обсягам ПІІ займають США, які мають близько 200 закордонних дослідницьких організацій, розміщених в Японії, Канаді, Великобританії, Франції, Німеччині. Серед нових індустріальних країн можна виділити ТНК, розташовані у Сінгапурі, на Тайвані, у Китаї та в Індії [8, с.146].

Період 2003-2007 роки характеризується постійним зростанням ПІІ, що у 2007 році досяг рівня 1,8 млрд. дол. США. Проте вже на початку 2008 року погіршення інвестиційного клімату негативно позначилось на всіх інвестиційних програмах, в тому числі і ПІІ. Проаналізовані нами дані [9] свідчать про спад у першому семестрі 2008 року показників транснаціональних злиття і поглинання (M&As) та потоків ПІІ у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року. Банкрутство крупних фінансових компаній США, таких як Леман Бразерс (Lehman brothers) і АІГ (AIG), та європейських фінансових організацій Фортіс (Fortis), Дексія (Dexia), ряду банків Ісландії значно погіршили ситуацію на світовому інвестиційному ринку. Зниження прибутку компаній, нестача кредитних коштів призвів до зниження їх можливостей до розширення виробництва і технологічних потужностей, скорочення угод по злиттю компаній, що звичайно позначилось на рівні ПІІ та розвитку ТНК.

Слід зазначити, що розвинуті країни виявились більш схильні до наслідків фінансово-економічної кризи. Вхідні потоки ПІІ в період з 2007-2008 роки змінили свій географічний рух в бік країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, частка яких збільшилась на 15% [10, P.9]. Частка країн, що розвивається, у світовому обсязі ПІІ у період з 1999-2001 роки до 2007-2008 роки зросла на 10%. На 5% зросли прямі інвестиційні вливання в економіку країн Південно-Східної Європи і країн СНГ, які стали активними реципієнтами ПІІ.

Обсяги вихідних потоків ПІІ від розвинених країн світу в 2008 році знизились не так гостро як вхідних – на 17%. Не дивлячись на поширення світової кризи США вдалось зберегти лідируючу позицію країни-вкладника ПІІ, випередивши Францію та Японію. Проте її вихідні ПІІ у 2008 році скоротились на 17% в порівнянні з попереднім роком. Франція напроти – збільшила обсяги вихідних ПІІ на 3%. Вихідні потоки ПІІ Японії зросли у 2008 році на 42%.

ТНК в Латинській Америці та країнах Східної Азії, особливо Китаю, активно займались зовнішнім розширенням, в той час як компанії Західної Азії знижували обсяги ПІІ. Наймасштабніші вливання в економіку відчули Китай і Росія – обсяги вхідних ПІІ зросли на 22% і 21% відповідно. США знизили активність своїх ТНК на 15%.

Таким чином, перерозподіл світового економічного простору у секторі ПІІ спричинив скорочення частки розвинених країн на 15% в бік країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.

За оцінками ЮНКТАД (Конференції ООН з торгівлі та розвитку, UNCTAD) стабілізацію як вхідних, так і вихідних потоків ПІІ необхідно очікувати вже у 2011 році [10, P.8].

Світові аналітики ЮНКТАД у розвитку ТНК та обсягів ПІІ в сучасних умовах виділяють ряд особливостей [9]:

1. Такі крупні країни як Бразилія, Китай, Індія та Російська Федерація залишаються привабливими для ПІІ, особливо тих, що направлені на пошук нових ринків збуту продукції. Погіршення перспектив розвитку в розвинутих країнах призводить до орієнтації інвесторів на прибуткові можливості, що відкриваються у країнах, які ще розвиваються.
2. Знецінення активів компаній в результаті фінансової кризи та тяжкої економічної ситуації надає інвесторам (платоспроможним ТНК) можливості для їх вигідного придбання та здійснення широкомасштабного злиття промислових компаній в деяких індустріях (нафтова, газова галузі, видобуток металів, фінансові послуги) як у розвинутих, так і в країнах, що розвиваються.
3. Значним індикатором можливості зростання майбутніх потоків ПІІ слугує орієнтація компаній на збільшення свого рівня інтернаціоналізації в середньостроковій перспективі. До того ж криза не вплинула на зміну відносної частки ПІІ в загальній вартості виробничих активів компаній.
4. З'являються нові джерела ПІІ, особливо це стосується країн Південного регіону. Країни, що розвиваються і мають значний природничий потенціал, стають активними учасниками інвестиційного ринку ПІІ. Їх ТНК дозволяють збільшити потік ПІІ в країни, що розвиваються (наприклад В'єтнам, основна частка ПІІ надходить з таких країн).
5. Перспективними для вкладання проектів ПІІ є такі галузі, що розвиваються навіть в кризових умовах: автоматична та аероповітряна електроніка, водородні двигуни, біотехнології, біокосметика, інноваційні матеріали, нано технології, технічний інжинірінг і фінансові послуги та багато інших.

Таким чином, проведене нами дослідження тенденцій розвитку інвестиційної активності та інноваціних процесів у світовій економіці свідчить про зростаючу роль провідних країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою. Поширення наукових досліджень, інноваційних технологій та патентів в результаті глобалізації призвело до появи нових активних учасників світових інвестиційно-інноваційних процесів, таких як Китай, Бразилія, Індія, Росія і частково Казахстан.

Інноваційна система країн з перехідною економікою та тих, що ще розвиваються, за винятком вже вище зазначених характеризуються незначною роллю держави у процесі регулювання інновацій, слабкою державною підтримкою інвестиційно-інноваційних заходів, відсутністю дієвих стимулюючих механізмів. До таких країн можна віднести країни Східної Європи та СНГ, Латинської Америки (за виключенням Аргентини, Мексики), Африки (окрім деяких країн Південної Африки). Нерозуміння значення інвестиційно-інноваційної діяльності в процесі зростання національної конкурентоспроможності призводить до того, що такі країни реалізують свій інноваційний потенціал лише за рахунок імітування інноваційної продукції або взагалі не займаються інноваціями.

Характерними особливостями розвитку національних інноваційних систем розвинених країн світу є активна державна підтримка інноваційної діяльності, орієнтація економіки на науково-інноваційний розвиток, стимулювання інновацій шляхом пільгового оподаткування, надання кредитів, фінансової допомоги, розвиток науково-дослідної та інноваційної інфраструктури, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату. Такий підхід забезпечує країнам зростання науково-інноваційного потенціалу і розширення інвестиційних можливостей.

Література

1. Key figures Report 2008-2009 : Science, Technologies and Competitiveness // European Commision. – 2010. – P. 169
2. Інформаційна система [Електронний ресурс] / Портал : Proximity One Information resources & solutions. – Режим доступу \www/ URL:

http://proximityone.com/worldgdp.htm. – Заголовок з екрану, доступ вільний, 12.04.2010.
3. Інформаційна система [Електронний ресурс] / Портал : Battelle. – Режим доступу \www/ URL: http://www.rdmag.com/. – Заголовок з екрану, доступ вільний, 12.04.2010.
4. R&D and Innovation System in Asia. Science and Technologies Policy Division // OECD. – 2009. – P.17
5. Інформаційна система [Електронний ресурс] / Портал : Booz & Company. – Режим доступу \www/ URL: http://www.booz.com/ru/. – Заголовок з екрану, доступ вільний, 10.04.2010.
6. Key figures Report 2008-2009 : Science, Technologies and Competitiveness // European Commision. – 2010. – P. 169.
7. Інноваційна політика зарубіжних країн : концепції, стратегії, пріоритети // Інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України. – Київ, 2009. – 186 с.
8. Антонюк Л. Л. Інновації : теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
9. Інформаційна система [Електронний ресурс] / Портал : UNCTAD. – Режим доступу \www/ URL: http://www.unctad.org/. – Заголовок з екрану, доступ вільний, 12.04.2010.
10. Кублікова Т. Б. Напрямки розвитку інститутів спільного інвестування в Україні / Т. Б. Кублікова // Збірник наукових праць. – Одеса: ОДЕУ, 2009. – № 11. – С. 114-118.

Резюме

В статье исследованы мировые тенденции развития инвестиционной активности и инновационных процессов. Рассмотрены национальные инновационные системы ведущих стран мира и определены особенности их формирования. Актуальным является проведение анализа уровня инновационных затрат и направлений инвестиционных вложений, а также источников финансирования инновационной деятельности как в развитых, так и в развивающихся странах мира.

У статті досліджені світові тенденції розвитку інвестиційної активності і інноваційних процесів. Розглянуті національні інноваційні системи провідних країн світу і визначені особливості їх формування. Актуальним є проведення аналізу рівня інноваційних витрат і напрямків інвестиційних вкладень, а також джерел фінансування інноваційної діяльності як в розвинених країнах світу, так і таких, що розвиваються.

World progress of investment activity and innovative processes trends are investigational in the article. The national innovative systems of leading countries of the world are considered and the features of their forming are certain. An actual question is a conducting of analysis of level of innovative expenses and directions of investment investments, and also sourcing innovative activity both in the developed and in developing countries of the world.